

De Hollandse zee- en scheepstermen in het Russisch. Anna Croiset van der Kop versus Reinder van der Meulen

NADJA LOUWERSE*

Inleiding

In de verhandelingen van de afdeling Russische taal- en letterkunde van de Russische Academie van Wetenschappen te Sint Petersburg verscheen in 1910 een recensie van de slaviste Anna Croiset van der Kop over het boek *De Hollandsche zee- en scheepstermen in het Russisch* geschreven door Reinder van der Meulen.¹ Het was op zijn minst bijzonder dat in deze vooraanstaande reeks destijds een recensie verscheen over een Nederlandse publicatie. Maar nog merkwaardiger was het, dat dit stuk in het Russisch werd geschreven door een in Petersburg wonende Nederlandse vrouw, en dat het bovendien zeer kritisch en voor een recensie uitzonderlijk lang was (72 blz.). Waarom publiceerde Croiset van der Kop in 1910 een zo uitgesproken negatieve en ongewoon uitvoerige recensie, nog wel in het Russisch, over het een jaar eerder in Nederland verschenen boek van haar land- en vakgenoot Van der Meulen? Wat waren haar motieven? In dit artikel wil ik proberen op deze vragen een antwoord te geven.

Anna Croiset van der Kop

De slaviste Anna Croiset van der Kop (1859-1914) groeide op in een welgestelde familie in Den Haag, waar ze een opleiding volgde tot onderwijzeres. Omdat ze goed kon leren, studeerde ze verder en behaalde in hoog tempo, in resp. twee en drie jaar, haar MO-diploma's Aardrijkskunde en Nederlandse taal- en letterkunde. Alsof ze niet goed wist op welk gebied ze zich verder wilde specialiseren, publiceerde zij vanaf 1882 regelmatig artikelen over de meest uiteenlopende onderwerpen, variërend van Goethe, de Japanse bouwkunst, ijsholen, de Noorse trekmuus, barnsteen tot Jozef Israëls. In die variëteit kwam in 1901 plotseling verandering, toen bij Croiset van der Kop een ernstige ziekte werd geconstateerd. Ze moest voor medische hulp naar Berlijn waar ze bevriend raakte met twee Russische dames; deze wisten haar zó voor hun taal en cultuur te interesseren, dat ze zich na terugkomst uit Berlijn, op drieënveertigjarige leeftijd in Leiden inschreef voor colleges Russisch en Oudkerkslavisch. Deze vakken werden incidenteel voor belangstellenden gegeven door comparatisten als J.H. Kern en C. Uhlenbeck. Van een studie slavistiek op hoofd-vakniveau was rond het begin van de vorige eeuw in Nederland nog geen sprake. Een van haar weinige medestudenten was de destijds negentienjarige Reinder van der Meulen. Toen verdere medische behandeling nodig bleek, besloot Anna Croiset van der Kop zich in 1902 in Berlijn te vestigen en haar studie slavistiek te vervolgen aan de Friedrich-Wilhelm-Universiteit bij professor A. Brückner.

*Nadja Louwerse, Westkade 81, 4551 CE Sas van Gent. E-mail: nadja.louwerse@kpnplanet.nl

¹ R. van der Meulen, *De Hollandsche zee- en scheepstermen in het Russisch*, Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde, nieuwe reeks 10/2 (Amsterdam 1909).

De slaviste Anna Croiset van der Kop
(1859-1914)

Bezoek aan Rusland

Ondanks voortdurende, ernstige gezondheidsklachten vertrok ze al in november 1904 voor een jaar naar Rusland. Enerzijds wilde ze de taal leren spreken en land en volk leren kennen, anderzijds hoopte ze voldoende materiaal (Russische en Poolse handschriften uit de 16e en zeventiende eeuw) te vinden voor haar dissertatie. Ze wist contact te leggen met vooraanstaande geleerden en slavisten, hen te interesseren voor haar werk en zich te verzekeren van hun wetenschappelijk advies en praktische hulp bij het bemachtigen van bijzondere handschriften en zeldzame academische uitgaven. Van haar kant deelde zij met hen haar kennis uit Duitse archiefbronnen en al gauw kregen deze wetenschappelijke contacten een vriendschappelijke ondertoon.²

Dissertatie en promotie

In mei 1905 keerde Anna Croiset van der Kop met het nodige materiaal terug naar Berlijn, waar ze heel vlot in de zomer van 1907 bij A. Brückner cum laude promoveerde op een proefschrift met de titel *Altrussische Übersetzungen aus dem Polnisschen. I. De Morte prologus*. Haar promotieonderzoek was gewijd aan een Oud-Pools gedicht *De Morte Prologus*, een tweespraak tussen magister Polycarpus en de dood, en aan de Oud-Russische vertaling ervan. Ze wist van dit werk drie Russische redacties – twee Petersburgse en een oudere

² Tot haar contacten behoorden: A. Sjachmatov, F. Fortoenatov, K. Grot, P. Lavrov en A. Sobolevski. Zie: M. Fajnsjtejn, 'Anna Croiset van der Kop: een Nederlandse aan de oevers van de Neva', in: E. Waegemans en H. van Koningsbrugge (ed.), *Noord- en Zuid-Nederlanders in Rusland 1703-2003*, Baltic studies 9 (Groningen 2004) 396.

Moskou versie – te achterhalen en vast te stellen dat deze vertalingen door een Oekraïner gemaakt moesten zijn. De ‘I’ in de titel lijkt er op te wijzen dat ze haar dissertatie had gepland als het eerste deel van een langere reeks, waarin onderzoek naar Pools-Russische literaire, taalkundige en culturele beïnvloeding centraal zou staan.³

Reinder van der Meulen

Over Croiset van der Kop’s proefschrift schreef Reinder van der Meulen (1882-1972) in 1908 voor het tijdschrift *Museum* een lovende recensie, waarin hij haar degelijk wetenschappelijk onderzoek, grote belezenheid en grondige kennis van zaken prijst.⁴ Van der Meulen had in Leiden Neerlandistiek gestudeerd en zich daarnaast met Russisch bezig gehouden. Na zijn afstuderen in 1904, vertrok hij naar Leipzig om er college te lopen bij A. Leskien, K. Brugmann en E. Siever. Deze behoorden allen tot de zogenoemde ‘Junggrammatiker’, een linguïstische stroming, die een empirische methode voorstond bij het onderzoek naar taal en taalverandering.

Terug in Nederland promoveerde Van der Meulen in 1907 cum laude bij Uhlenbeck op een dissertatie over Litouwse liederen en dodenzangen. Hij ambieerde een baan bij een Duitse of Oostenrijkse bibliotheek, maar toen dat niet lukte, nam hij een betrekking aan als leraar Nederlands in Schiedam. Hij bleef intussen actief op het gebied van de slavistiek en publiceerde twee jaar later zijn boek *De Hollandsche zee- en scheepstermen in het Russisch*.⁵ In dit werk probeert hij een zo volledig mogelijke verzameling te geven van aan het Nederlands ontleende Russische zee- en scheepstermen, zoals deze voorkomen in (destijds) recent verschenen woordenboeken.

Van der Meulens bronnen

Voor het Russisch bestudeerde hij de werken van resp. V. Vachtin, A. Jal, V. Dal en A. Podvysotski en het Woordenboek van de Russische taal.⁶ Van der Meulen heeft vooral waardering voor het werk van Vachtin, omdat, zoals hij in de inleiding van zijn boek stelt:

[daarin] ‘haast geen zeetermen uit het Duitsch verklaard worden, een fout, waaraan zich bijna alle andere door mij geraadpleegde boeken talloze malen ten koste van het Hollandsch schuldig maken.’⁷

³ Ibidem 396.

⁴ R. van der Meulen, Recensie [van A. C. Croiset van der Kop, *Altrussische Übersetzungen aus dem Polnischen, I De morte prologus* (Berlin-Schöneberg 1907)], *Museum* 15 (1908) kol. 178-180.

⁵ Van der Meulen, *De Hollandsche zee- en scheepstermen in het Russisch* (n. 1).

⁶ В. Вахтин, *Объяснительный Морской Словарь* 2 изд. (СПб. 1894) [V. Vachtin, *Verklarend Maritiem Woordenboek*, 2e ed. (St. Petersburg 1894)]; A. Jal, *Glossaire Nautique. Répertoire polyglotte de termes de marine anciens et modernes* (Paris 1848); В. Даль, *Толковый Словарь живого Великорусского Языка. (для букв А-Р, 3 изд. под редакцией И. Бодуэн-де Куртенэ)* (СПб.-М. 1903-1908); для букв С-Я, 1 изд (М. 1865); [V. Dal, *Verklarend Woordenboek der levende Grootrussische Taal*, (voor de letters A-R, 3e ed. onder redactie van J. Baudouin de Courtenay (St. Petersburg – Moskou 1903-1908); voor de letters S-Ja, 1e ed. (Moskou 1865)]; A. Подвысоцкий, *Словарь областного Архангельского наречия* (СПб. 1885) [A. Podvysotski, *Woordenboek van het Archangelse dialect*, (St. Petersburg 1885)]; *Словарь русского Языка составленный Вторым Отделением Императорской Академии Наук* (СПб. 1891-1908) (для букв А-З). [Woordenboek der Russische Taal, samengesteld door de Tweede Afdeling van de Keizerlijke Academie van Wetenschappen (St. Petersburg 1891-1908) (voor de letters A-Z, d.w.z. de acht eerste letters van het Russische alfabet)].

⁷ Van der Meulen, *De Hollandsche zee- en scheepstermen in het Russisch* (n.1) 4.

Daarnaast had hij tijdens zijn korte verblijf in Petersburg, ‘ofschoon het buiten mijn eigenlijke bestek ligt’ inzage gehad in een aantal andere bronnen.⁸ Het betrof: *Лексикон вокабулам новым по алфавиту* [‘Lexicon van nieuwe woorden naar het alfabet’] met door Peter de Grote eigenhandig aangebrachte verbeteringen over de eerste vier letters: (А), Б (B), В (V), en Г (G); *Новое галанское карабельное строение* [‘Nieuwe Nederlandse scheepsbouw’]], een vertaling uit het Nederlands van een boek van K. Allard uit 1695;⁹ het *Zeereglement* in drie verschillende uitgaven uit 1720; en tenslotte *Wetenschap en literatuur in Rusland ten tijde van Peter de Grote* van P. Pekarski.¹⁰ Voor het Nederlands maakte Van der Meulen gebruik van zowel oude, als meer recente woordenboeken op maritiem gebied, onder andere die van W.A. Winschooten, A.C. Twent, J.C. Pilaar, B.J. Tideman en J. van Lennep.¹¹ Tenslotte raadpleegde hij nog *Aeloude en Hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier* van Nicolaas Witsen, de *Journalen van de admiralen van Wassenaer Obdam* (1658/59) en de *Ruyter* (1659/60) en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* van M. de Vries, L.A. Te Winkel en anderen.

Opzet en werkwijze

Van der Meulen presenteert in zijn boek in alfabetische volgorde telkens een Nederlands maritiem woord. Aan de hand van bovengenoemde woordenboeken verklaart hij de betekenis ervan, waarbij hij vaak definities overneemt uit zowel de zeventiende, als de negentiende eeuw. Vervolgens geeft hij het overgenomen Russische woord en meestal de Franse vertaling ervan. Wanneer een woord niet algemeen gebruikelijk is, noemt hij zijn bron en vermeldt daarbij eventueel of het woord verouderd is, dan wel geheel in onbruik is geraakt. Zonodig geeft hij ter verduidelijking van het Russische woord nog een citaat uit een Russisch woordenboek (met vertaling) of uit Jals *Glossaire Nautique*. De Russische woorden worden in Latijnse transcriptie aangeboden, en voor wie geen Russisch kent, volgt een summiere uitleg over de Russische uitspraak. Klemtonen op de woorden – het Russisch kent geen vast woordaccent – geeft Van der Meulen zoals hij ze heeft gevonden in de geraadpleegde Russische woordenboeken (Jal geeft deze niet). Als zijn bronnen elkaar tegenspreken, zet de auteur twee klemtonen, maar bij lange samengestelde woorden, heeft hij helemaal van een klemtoon afgezien. Het boek besluit met een alfabetische lijst van de behandelde Russische termen, met daarnaast de Nederlandse woorden, waarop deze terug zouden gaan en verwijzing naar het artikel in de tekst.

Reactie van Croiset van der Kop

In 1911, een jaar na het verschijnen van Van der Meulens boek, reageerde Anna Croiset van der Kop op dit werk met een recensie getiteld ‘К вопросу о голландских терминах по

⁸ Ibidem 7.

⁹ K. Allard, *Nederlandsche Scheepsbouw-Konst* (Amsterdam 1695).

¹⁰ П. Пекарский, *Наука и Литература в России при Петре Великом*, II. (СПб. 1862). [P. Pekarski, *Wetenschap en Literatuur ten tijde van Peter de Grote*, vol. 2 (St. Petersburg 1862)].

¹¹ W.A. Winschooten, *Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Nederlandse Konst, en Spreekwoorden, voor soo veel die uit de Seevaart zijn ontleend, en bij de beste schrijvers deeser eeuw gevonden werden* (Leiden 1681). A.C. Twent, *Verzameling der Nederlandsche Zee-Kunstwoorden en Spreekwijzen, overgebracht in het Fransch en Engelsch* (’s Gravenhage en Amsterdam 1833). J.C. Pilaar, *Handleiding tot de kennis van het Tuig, de Masten, Zeilen, enz. van het Schip derde druk, aanmerkelijk verbeterd, vermeerderd en geheel omgewerkt door G.P.J. Mossel* (Amsterdam 1858). B.J. Tideman, *Woordenboek van Scheepsbouw, bestemd om als handboek te dienen voor zee-officieren, ingenieurs, scheepsbouwmeesters, gezagvoerders, reeders, assuradeurs, studenten, enz.* (Vlissingen 1861). J. van Lennep, *Zeemans-Woordenboek* (Amsterdam 1856).

морскому делу в русском языке' [*'De Hollandse zeetermen in het Russisch'*].¹² Ze zal ongetwijfeld met grote nieuwsgierigheid hebben uitgezien naar zijn boek, omdat het onderwerp haar na aan het hart lag. Vrij kort na haar promotie was ze naar Rusland teruggekeerd en had zich in Sint-Petersburg gevestigd om verder onderzoek te doen op de handschriftenafdeling van de Russische Nationale bibliotheek. Hier kon zij door tussenkomst van de Academie van Wetenschappen zeldzame en interessante stukken uit andere bibliotheken raadplegen. Ze had niet alleen belangstelling voor slavische filologie, maar ook voor de Nederlands-Russische betrekkingen in de zeventiende en achttiende eeuw: onder andere voor de Nederlandse Ruslandreizigers Johan Danckaert en Nicolaas Witsen, voor de tijd van Peter de Grote en voor Nederlandse woorden in het Russisch. In Nederland had ze al eerder de hand weten te leggen op archiefmateriaal uit de tijd van Peter de Grote en ook in Russische archieven had ze het een en ander gevonden. Dat Croiset van der Kop een recensie schreef over Van der Meulens boek was, gezien haar wetenschappelijke belangstelling, niet vreemd. Wel ongewoon was de omvang en de opzet van haar publicatie: het gaat hier immers om een lijvig, uitvoerig gedocumenteerd artikel van maar liefst 72 bladzijden, waarin ze behalve kritiek op Van der Meulen een uitgebreid overzicht geeft van de Russische vlootgeschiedenis en het ontstaan van de Russische scheepsbouw en zeescheepvaart.

Waardering

In de inleiding begroet Croiset Van der Meulens werk 'met vreugde' omdat het in de eerste plaats getuigde van een groeiende belangstelling voor het Russisch in Nederland en omdat er tot dan toe nog geen speciale studies over dit thema in Rusland waren verschenen.¹³ Dat laatste vond zij vreemd, want de woorden die op zeilschepen gebruikt werden, waren allemaal van buitenlandse herkomst. Ze maakten daarom waarschijnlijk geen deel uit van de gewone spreektaal; wie zich op de scheep- of zeevaart wilde toeleggen, moest al die termen domweg uit het hoofd leren: ze vertoonden immers geen overeenkomst met hem bekende begrippen. Ze heeft bewondering voor Van der Meulens toewijding en ijver en is ervan overtuigd dat hij voor zijn onderwerp naar beste kunnen geprobeerd heeft Russische bronnen te bemachtigen.

Kritiek op selectie en samenstelling van onderzoeksmateriaal

Na deze lovende woorden gaat Croiset nauwkeurig in op de inhoud van Van der Meulens boek en moet dan concluderen dat zijn materiaalkeuze te beperkt en eenzijdig is en dat hij voor de hand liggend materiaal over het hoofd heeft gezien. Volgens haar zijn van de 'moderne' woordenboeken voor zijn onderzoek in feite alleen Vachtin en Dal relevant: *Словарь русского Языка* [*'Woordenboek van de Russische Taal'*] was nog maar tot de 'з' ('z', de negende letter van het Russische alfabet) gevorderd en baseerde zich bovendien voor de zeetermen op Vachtin. Voor aanvullende informatie maakte Van der Meulen

12 A. Круазэ ван-дер-Коп, 'К вопросу о голландских терминах по морскому делу в русском языке', (По поводу труда Р. ван-дер-Мэлен: 'Голландские морские и судовые термины в русском языке'). Известия Отделения русского языка и словестности Императорской Академии наук, т. XV (СПб 1911 г.) кн. 4-я. [A. Croiset van der Kop, 'De Hollandse zeetermen in het Russisch', (Naar aanleiding van het werk van Van der Meulen: 'De Hollandse zee- en sloopstermen in het Russisch'). *Mededelingen van de Afdeling Russische taal en literatuur van de Keizerlijke Academie van wetenschappen*, vol. XV (St. Petersburg 1911) boek 4. Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de afzonderlijke uitgave van de recensie uit 1910.

13 Ibidem 1.

gebruik van het Словарь областного Архангельского наречия [‘Woordenboek van het Archangelse dialect’], maar vreemd genoeg liet hij een recent woordenboek over het dialect van Olonetsk¹⁴ buiten beschouwing: juist dit dialect uit de streek ten oosten van het Ladogameer gold als belangrijk voor de kennis van scheeps- en zeetermen.

De bron die voor Van der Meulen op de tweede plaats kwam, was de *Glossaire Nautique* van de Fransman Jal, die noch Russisch, noch Nederlands kende. Zeer bedenkelijk vindt Croiset van der Kop de wijze waarop Van der Meulen dit werk heeft gehanteerd. Jal was voor het Russisch uitgegaan van een woordenlijst die hij had gekregen van A. Stackelberg, een in Parijs wonende zeeofficier, en had deze lijst vergeleken met twee Russische maritieme woordenboeken uit resp. 1795¹⁵ en 1837¹⁶. Van der Meulen vermeldt deze boeken in een voetnoot (blz. 5), maar in plaats van ze zelf direct te raadplegen, verlaat hij zich op de uitleg van Jal, die geen Russisch beheerste!

Croiset van der Kop komt, schijnbaar moeiteloos, met een indrukwekkende lijst van maritieme werken uit de achttiende en negentiende eeuw, die geschreven zijn door zowel linguïsten, als niet-linguïsten, zoals de zeeman A. Sokolov die materiaal verzamelde over de Russische zeevaart in de periode 1701-1851.¹⁷ Daarnaast wijst ze op het belang van andersoortige bronnen, zoals handboeken voor leerlingen van zeevaartscholen, die vaak voorzien zijn van tekeningen met verklarende tekst. Uitgerekend Vachtin, auteur van het door Van der Meulen zo hoog aangeslagen woordenboek, publiceerde een dergelijk handboek!¹⁸

Volgens Croiset van der Kop had Van der Meulen Rusland moeten bereizen, met de mensen ter plaatse moeten spreken en bijv. zijn licht moeten opsteken bij zeelui. Uit de mond van ervaringsdeskundigen, die de dingen bij name noemen en ze juist uitspreken, had hij scheepvaarttermen kunnen optekenen. Woorden met dubbel accent had hij in zijn boek op deze wijze kunnen voorkomen (gevallen van variabel accent zijn immers heel zeldzaam) en hij had meer woorden kunnen achterhalen die inmiddels in onbruik zijn geraakt. In zijn Russische lijst van aan het Nederlands ontleende woorden had hij dan bijv. bij de Russische varianten van het woord ‘trekschuit’ ‘трешкот’ (tresjkot), ‘трешкоут’ (tresjkout), ‘трешхоут’ (tresjchout) kunnen aangeven: ‘Uit het Nederlands, in onbruik geraakt’. Want dergelijke schuiten voeren tot 1870-1880 over het Oude Ladogakanaal, maar zijn sindsdien mét hun benaming verdrongen door stoombootjes [‘пароходики’].¹⁹ Daarom heeft Vachtin het woord niet genoemd, al had hij er volgens de schrijfster beter aangedaan het als archaïsme op te nemen.

14 Г. Куликовский, *Словарь областного олонецкого наречия в его бытовом и этнографическом применении* (СПб. 1898). [G. Koelikovski, *Woordenboek van het dagelijkse en etnografische gebruik van het dialect in de regio van Olonetsk* (St. Petersburg 1898)].

15 А. Шишков, *Трехязычный морской словарь на английском, французском и русском языках* (СПб. 1795). [A. Sjisjkov, *Drietalig maritiem woordenboek in het Engels, Frans en Russisch* (St. Petersburg 1795)].

16 А. Бутаков, *Словарь морских слов и речений с английского на французский и русский языки* (СПб. 1837). А. Воетакон, *Woordenboek van zeetermen en uitdrukkingen uit het Engels in het Frans en het Russisch* (St. Petersburg 1837)].

17 Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 7.

18 В. Вахтин, *Морская практика, руководство для учеников мореходных классов* (СПб. 1894). [V. Vachtin, *De praktijk op zee, handboek voor leerlingen van de zeevaartschool* (St. Petersburg 1894)].

19 Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 9.

Onjuiste onderzoeksmethode

Centraal in haar artikel staat de vraag of Van der Meulen erin is geslaagd te bewijzen dat de lijst van Russische woorden, die hij aan het einde van zijn boek opvoert als uit het Nederlands overgenomen, ook werkelijk aan deze taal zijn ontleend. Van veel woorden op deze lijst moet Croiset van der Kop de Nederlandse herkomst hebben betwijfeld. Daarom heeft ze haar verblijf in Rusland kennelijk ook benut om naar dit onderwerp filologisch en historisch onderzoek te doen. In allerlei, meer en minder toegankelijke archieven en bibliotheken wist ze onvermoede en onbekende bronnen op te sporen, waarmee ze meende te kunnen aantonen dat Van der Meulens aanpak niet deugt:

[hij probeert namelijk] ‘om alle Russische woorden, waarvoor hij in het Nederlands uit het begin van de 18de eeuw min of meer gelijklopende woorden kon vinden, te duiden als ontleend aan het Nederlands.’²⁰

Om te bewijzen dat scheepstermen uit tal van talen in het Russisch kunnen zijn doorgedrongen heeft ze werkelijk alles uit de kast gehaald, variërend van leerboeken voor de zeevaart, handleidingen voor loodsen, lijsten van scheepsonderdelen, beschrijvingen en gebruiksaanwijzingen van het kompas, gravures van verschillende typen schepen met hun benamingen, tot tabellen ter bepaling van lengte- en breedtegraad. Aan de hand van deze uiteenlopende documenten laat ze tevens zien, dat al vanaf de tweede helft van de 12e eeuw Zweden, Engelsen en Duitsers handel dreven met de Westelijke steden Novgorod en Pskov, terwijl daar pas in de 15e eeuw voor het eerst Hollanders verschenen.²¹ Sinds die tijd zijn in het Russisch steeds afzonderlijke maritieme termen opgenomen, die weliswaar erg op Nederlandse woorden kunnen lijken, maar zeker niet altijd aan het Nederlands zijn ontleend.

Zo zou volgens Van der Meulen het woord ‘барк’ (bark) van Nederlandse origine zijn, hoewel de Engelsen, Zweden en Duitsers elk hun ‘bark’, de Normandiërs en bewoners van Bretagne hun ‘barque’ en de Denen hun ‘barke’ kennen. Uit een bewaard gebleven reisverslag van Thomas Randolfe, die als Engels gezant naar Moskou reisde, maakte Croiset van der Kop op, dat omstreeks 1568 voor het eerst in Rusland een ‘bark’, d.w.z. een groot handelsschip, kon worden bewonderd: een Engelse maatschappij had opdracht gegeven om voor de handel met Rusland in Jaroslav een ‘bark’ te bouwen, ‘die niemand daar tot dan toe gezien had.’²²

Naast ‘барк’ (bark), een grote driemaster voor de handel, kent het Russisch ook ‘барка’ (barka), een platte rivierschuit. Hoewel dit woord qua vorm geheel overeenkomt met het Italiaanse (en Spaanse) ‘barca’, meent Van der Meulen dat het ook aan het Nederlandse ‘bark’ ontleend kan zijn. In een ander manuscript met vier beschrijvingen van Deense oorlogsschepen komen scheepstermen voor die letterlijk uit het Deens zijn vertaald, maar even goed uit het Nederlands overgenomen zouden kunnen zijn zoals: ‘блоки [bloki: blokken], крѹсштѣнги [krjoessjtengi: kruisstengen], машта [masjta: mast], ундѣрблѣнды [oenderblindy: onderblinden].’²³ Van der Meulen voert al deze termen direct terug op het Nederlands zonder hiervoor in zijn boek bewijs te leveren.

²⁰ Ibidem 31.

²¹ Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 19.

²² Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 24. Zij citeert: R. Hakluyt, *Collection of the early voyages, travels and discoveries of the English nation* (London, 1599) 423 van de uitgave uit 1809.

²³ Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 55.

Het stoort Croiset van der Kop dat hij zijn conclusies vaak niet of onvoldoende beargumenteert en dat hij veronderstellingen uit de door hem geraadpleegde bronnen als feit overneemt, zonder zelf naar de herkomst van de betreffende woorden onderzoek te doen. Ook moet volgens haar duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen Nederlandse maritieme termen die in de tijd van Peter de Grote in het Russisch zijn overgenomen en toen begrijpelijk waren en termen die dat nu niet meer zijn, omdat ze sindsdien vervormd of in onbruik zijn geraakt.

Gezien Van der Meulens opmerking in de inleiding van zijn boek, dat in vrijwel alle door hem gebruikte woordenboeken veel zeetermen verklaard worden uit het Duits of het Engels ('de gewone fout, voortkomend uit onbekendheid met onze taal'), had Croiset van der Kop van de auteur zelf 'alleen woorden met een kristalheldere genealogie' verwacht, maar ze moet concluderen: 'niets daarvan in het boek'.²⁴

Peter de Grote en de geschiedenis van de Russische vloot

Naast filologisch onderzoek bevat het artikel van Croiset van der Kop ook een grondig gedocumenteerde schets van de ontstaansgeschiedenis van de Russische scheepsbouw en marine. Uitvoerig gaat ze in op Книга Устав Морской ['het Zeereglement'] en met name op het omvangrijke (71 blz.), door Peter de Grote eigenhandig geschreven voorwoord dat aan het reglement voorafgaat. Volgens Croiset van der Kop heeft hij hierin de loop van de Russische geschiedenis gemanipuleerd; hij doet het namelijk voorkomen, alsof pas in 1669 het eerste Russische zeeschip, de Orjol, door Nederlandse scheepstimmerlui werd gebouwd en schroomt niet om zijn eigen rol in het ontstaan van de Russische vloot breed uit te meten: zoals de Voorzienigheid Salomo uitverkoos voor de bouw van de tempel in Jeruzalem, zo was het hem beschoren een Engelse bootje te ontdekken. Toen de Nederlander Karsten Brandt deze oude schuit voor Peter had opgelapt en nog een aantal andere schepen voor hem had gebouwd, was het begin van de Russische vloot een feit.²⁵ Uit andere door haar gevonden bronnen blijkt dat er ruim een eeuw voor Peter de Grote al van scheepsbouw sprake was. Zo had bijvoorbeeld Boris Godoenov in 1600 vijftien schepen laten bouwen voor de uitbreiding van de handel met Siberië en het ontginnen van nieuwe gebieden aldaar; in dat zelfde jaar stelde de Poolse gezant Lew Sapieha in Moskou voor om de krachten tegen het Zweedse gevaar te bundelen en een gezamenlijke oorlogsvloot voor zowel de Baltische als de Zwarte zee te bouwen.²⁶

Peter wist, aldus Croiset van der Kop, dat een oorlogsvloot, waarbij de handelsvloot zich onmiddellijk zou aansluiten, van levensbelang was voor zijn rijk. Daar de bouw ervan de bevolking enorme offers had gekost en verzet tegen de toevloed van buitenlandse experts had opgeroepen, hoopte de tsaar nu met zijn verhaal over de Voorzienigheid en de wonderbaarlijke ontdekking van het bootje alsnog bij het volk sympathie te wekken voor zijn vloot. In deze opzet lijkt hij geslaagd te zijn, want tal van geschiedschrijvers, onder wie Kljoetsjevski, hebben zijn visie op de geschiedenis, als zou er vóór hem niets op het gebied van de scheepsbouw in Rusland hebben plaatsgevonden, kritiekloos overgenomen.

²⁴ Ibidem 17.

²⁵ Ibidem 32. Zij verwijst naar: Н. Устрялов, *История царствования Петра Великого*, т. II (СПб. 1858) стр. 397: Приложение I. [N. Oestralov, *De geschiedenis van de regering van Peter de Grote*, vol. 2 (St. Petersburg 1858) 397, bijlage I].

²⁶ Ibidem 27.

Oorsprong van het Zeereglement

Anna Croiset van der Kop besteedt in haar artikel ook uitvoerig aandacht aan de documenten waarop het Russische Zeereglement is gebaseerd. Ze laat zien, dat dit reglement, anders dan wel wordt aangenomen, niet volledig is ontleend aan Nederlandse bronnen, maar is samengesteld uit regels en bepalingen van verschillende belangrijke zeevarende naties (Denemarken, Engeland, Frankrijk, Nederland, Italië en Zweden). De vier publicaties van het zeereglement die in 1720 het licht zagen, bevatten allen een oekaze van 13 januari van datzelfde jaar, waaruit blijkt dat een reeks artikelen ter handhaving van de discipline op de vloot – deze waren door de Nederlandse kapitein in Russische dienst, David Butler, uit Nederland meegebracht – aanvankelijk hadden gefungeerd als zeereglement. Zo beschouwd was het eerste Russische zeereglement van Nederlandse origine; de vier bovengenoemde uitgaven zijn echter een compilatie van vijf verschillende zeereglementen, met daaraan toegevoegd persoonlijke beschikkingen van de machthebber zelf: ‘сей воинской морской устав училили, – которое выбрано из пяти морских регламентов, и к тому довольную часть прибавили, что потребно’ [‘Wij hebben dit reglement op de maritieme krijgstucht, dat is geselecteerd uit vijf zeereglementen, opgesteld en daaraan het nodige toegevoegd’].²⁷ Croiset van der Kop is van mening dat het Russische Zeereglement vooral op de reglementen van resp. de Deense koning Hendrik IV, de Franse koning Lodewijk XIV en de koningstadhouder Willem III stoelt en daarom alleen met de grootste omzichtigheid mag worden gebruikt om de herkomst van maritieme termen te bewijzen.²⁸ Ze betreurt het dan ook dat Van der Meulen in zijn boek meer dan eens verwijst naar het Zeereglement en er bovendien vanuit gaat, dat het bijna geheel aan Nederlandse bronnen is ontleend. Hij doet dit in navolging van Van Scheltema²⁹ ‘die zich, zoals bekend, wel vaker onderscheidt door de onjuistheid van zijn opvattingen’, aldus Croiset van der Kop.³⁰ Van der Meulen kon tijdens zijn korte verblijf in Petersburg, zoals hij in zijn inleiding laat weten, het Zeereglement slechts vluchtig doorbladeren. Zij vermoedt dat dit waarschijnlijk verklaart waarom hij geen aandacht aan het uitgebreide voorwoord ervan heeft besteed.

Conclusie en aanbeveling

Voor Anna Croiset van der Kop was het bij onderzoek naar Russische aan het Nederlands ontleende zee- en scheepstermen essentieel, dat een strikt onderscheid werd gemaakt tussen enerzijds uitdrukkingen en woorden die aan het Nederlands waren ontleend en anderzijds termen die teruggingen op nauw aan het Nederlands verwante talen. Dit kon volgens haar in veel gevallen alleen door bestudering van oude en meer recente officiële documenten in archieven. Dergelijk onderzoek zou ten grondslag moeten liggen aan een kritische herziening door Van der Meulen van zijn boek. Volgens haar was het nu te veel het resultaat van haastwerk, al vond ze het verdienstelijk dat hij het complexe probleem van de door het Russisch aan het Nederlands ontleende zee- en scheepstermen aan de orde heeft gesteld.

Andere recensies

Voor zover ik heb kunnen nagaan is door anderen op Van der Meulens boek in binnen- en buitenland niet direct gereageerd. Wel verschenen er in Nederlandse bladen twee reacties op de recensie van Croiset van der Kop en daarmee indirect ook op het werk van Van der

27 Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 43.

28 Ibidem 44-45.

29 J. van Scheltema, *Rusland en de Nederlanden*, vol. 4 (Amsterdam 1817-1819) 271.

30 Croiset van der Kop, ‘De Hollandse zeetermen in het Russisch’ (n. 12) 32.

Meulen. In *La gazette de Hollande*, een aanvankelijk in het Frans verschijnend Haags blad, had professor J. Bonnet van de Petersburgse universiteit niets dan lof voor de werkwijze en het leerzame artikel van Croiset van der Kop. Anderzijds nam hij het op voor Van der Meulen, maar zijn woorden zijn een schrale troost:

Je le considère comme engagé dans une lutte inégale, et je tiens qu'il lui faut pardonner une bonne moitié des manquements découverts dans son livre par la clairvoyance impeccable de son censeur.³¹

De tweede reactie, in het Nederlandse tijdschrift *Museum*, was van de Berlijnse slavist en promotor van Croiset van der Kop, professor Brückner; ook hij liet zich zeer positief uit over de wetenschappelijke kwaliteiten en onderzoeksmethode van Anna Croiset van der Kop:

Und was das Charakteristische an allen Arbeiten dieser Dame ist: Sie schöpft aus dem Vollem; aus Bibliotheken, von deren Vorhandensein viele nichts wissen, geschweige denn dass sie ihnen zugänglich waren; aus den entlegensten Büchern und Zeitschriften; dabei verbindet sie stets die philologische Einzelarbeit mit Blick und Methode des Historikers, der den tieferen Zusammenhängen nachgeht.³²

Reactie van Van der Meulen

Aan de suggestie van Croiset van der Kop tot herziening heeft Van der Meulen geen gevolg gegeven. Wel publiceerde hij in 1959 een supplement op zijn eerdere werk uit 1909: *Nederlandse woorden in het Russisch*.³³ Hierin zijn enerzijds nieuwe, niet strikt nautische woorden opgenomen, die meer of minder aan de zee- en scheepvaart zijn gerelateerd en anderzijds nieuwe maritieme termen die in het eerdere werk ontbraken; ook is een aantal eerder opgenomen termen van extra (dialectische of historische) informatie voorzien.

Opmerkelijk is dat Van der Meulen in dit werk nergens de naam of de recensie van Croiset van der Kop heeft vermeld. Kennelijk had hij zich haar kritiek persoonlijk erg aantrokken, mogelijk temeer omdat haar artikel bijval kreeg van andere slavisten, zoals de bovengenoemde professoren Bonnet en Brückner. Toen Van der Meulen in 1925 gekozen werd tot lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen gaf hij op een staat met bibliografische gegevens wel de bespreking van zijn proefschrift door N. van Wijk op, maar verzweeg hij de kritische recensie van Croiset van der Kop.³⁴

Dat Van der Meulen zich diep gekwetst moet hebben gevoeld, bleek ook uit een gesprek dat A.H. van den Baar met hem had, bijna 60 jaar na het verschijnen van het bewuste artikel van Croiset van der Kop. Geëmotioneerd liet Van der Meulen zich ontvallen: 'Haar kritiek is unfair! Zij moet toch geweten hebben dat ik maar kort in Rusland heb vertoefd en ik niet de kansen heb gehad die haar geboden waren!'³⁵ Hieraan voegde hij de verzekering toe, dat Vasmer de kritiek van Croiset van der Kop onbillijk vond en daarom in zijn etymologisch woordenboek³⁶ terugrijpt op Van der Meulen, zonder Croiset van der Kop te noemen.³⁷

31 J. Bonnet, 'La Hollande en Russie' [= Recensie van Croiset van der Kop 1910], *La Gazette de Hollande* 13 (1911) 1.

32 A. Brückner, 'Holländisch-Russisches' [= Recensie Croiset van der Kop 1910], *Museum* 18 (1911) kol. 450-451.

33 R. van der Meulen, *Nederlandse woorden in het Russisch (Supplement op de Hollandse zee- en scheepstermen in het Russisch)*, Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, nieuwe reeks 66 (Amsterdam 1959) 2.

34 J.P. Hinrichs, *Vader van de Slavistiek. Leven en werk van Nicolaas van Wijk 1880-1941* (2005) 211.

35 A.H. van den Baar, 'Dr. Anna Croiset van der Kop 1859-1914', *Geschiedenis van de Nederlandse Slavistiek* 1 (Utrecht 1984).

36 M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg 1950-1955).

37 Vasmer verwijst in zijn etymologisch woordenboek wel naar Croiset van de Kop, maar haar naam ontbreekt in de lijst van geraadpleegde literatuur.

Hoe pijnlijk de kritiek van Croiset van der Kop voor Van der Meulen ook geweest mag zijn, toch lijkt hij er in zijn supplement uit 1959 zijn voordeel mee te hebben gedaan: zijn uitspraken ten aanzien van ontleningen uit het Nederlands zijn meer genuanceerd en zijn toon in het voorwoord op het supplement is minder stellig. Zo schrijft hij:

De onderzoeker zal er daarom goed aan doen in vele gevallen niet alleen de moderne woordenboeken te raadplegen, maar ook, voor zover dat mogelijk is, oude Russische werken uit de 18de eeuw [...]. Mocht de taalkunde daarbij niet immer voldoende uitsluitsel geven, dan kan men nog altijd trachten te rade te gaan bij de cultuurgeschiedenis.

Bovendien luidt de laatste regel van zijn inleiding: 'Feci quod potui, faciant meliora potentes.' [Ik heb gedaan wat ik kon; laat wie het beter kan dit doen].³⁸

Motief en oogmerk van Croiset van der Kop

Bij het lezen van de recensie van Anna Croiset van der Kop op het werk van Van der Meulen rijzen onwillekeurig een aantal vragen: waarom schreef ze een zo vernietigende en zo uitgebreide kritiek (72 blz.)? Waarom publiceerde ze haar kritiek in Petersburg in het Russisch en niet in eigen land in het Nederlands? Als men bedenkt dat Van der Meulen 60 jaar na dato nog emotioneel reageerde, toen haar kritiek ter sprake werd gebracht, dan is het moeilijk een gevoel van medelijden met hem en van verontwaardiging ten opzichte van haar te onderdrukken, ook al snijdt haar kritiek hout.

Toch geloof ik niet dat Croiset van der Kop erop uit was Van der Meulens werk volledig af te breken, al had ze zich als oudere (51 jaar) en meer ervaren publiciste in haar kritiek wel wat positiever kunnen opstellen tegenover de jonge (28 jaar) Van der Meulen. Zelf stond ze open voor kritiek, een houding die mede lijkt te zijn ingegeven door vasthoudendheid en verbeterheid. Toen het haar in 1907, tot haar grote teleurstelling, niet lukte haar dissertatie uitgegeven te krijgen bij de Keizerlijke Academie van wetenschappen in Sint-Petersburg, wilde ze heel graag weten op welke punten haar proefschrift tekort schoot:

Ze zullen me niet van mijn stuk brengen, omdat ieder probleem dat ik op mijn weg tegenkom, mijn wil om het gestelde doel te bereiken niet vermindert, maar omgekeerd dubbel zo sterk maakt.³⁹

Kritiek was voor haar een stimulans om haar werk verder te verbeteren en mogelijk hoopte ze dat haar commentaar Van der Meulen op een zelfde wijze zou inspireren. Dat haar artikel geworden is, zoals het er nu ligt, verklaar ik gedeeltelijk uit haar zeldzame ambitie, enorme ijver en groot perfectionisme: alles wat met Rusland en Russisch te maken had, wilde ze zo grondig en serieus mogelijk bestuderen. Fajnsjtejn schrijft over haar:

Voor haar [kwam] de studie van de cultuur van de Slavische volkeren en dan vooral van het Russische volk op de eerste plaats en [ze] zag het als haar belangrijkste taak om Nederlanders met deze cultuur in kennis te brengen.⁴⁰

³⁸ Van der Meulen, *Nederlandse woorden in het Russisch* (n. 33).

³⁹ Fajnsjtejn, 'Anna Croiset van der Kop: een Nederlandse aan de oevers van de Neva' (n. 2) 400.

⁴⁰ *Ibidem* 404.

Ze was vermoedelijk diep teleurgesteld, dat een vakgenoot op het terrein dat haar zo na aan het hart lag, de lat minder hoog bleek te leggen, dan zij voor mogelijk en noodzakelijk hield. Verder veronderstel ik dat de forse omvang van haar kritiek deels is toe te schrijven aan haar uitzonderlijke werklust en enthousiasme voor het onderwerp; anderzijds ook aan haar wens metterdaad aan te tonen, hoe vanuit een filologische én historische invalshoek onderzoek naar maritieme termen tot meer betrouwbare resultaten kan leiden. Haar beleving op dit gebied, evenals het door haar verzamelde materiaal was ongekend. Maar mogelijk speelde nog iets anders mee: de grote droom van Croiset van der Kop was de oprichting van een leerstoel voor Slavische filologie aan een Nederlandse universiteit. Zij zag het als haar levensdoel om 'in Nederland belangstelling en liefde te wekken voor Rusland en voor de Slavische wereld in het algemeen en deze te bevorderen.'⁴¹ In de buitenlandse, vooral Russische slavistiek stond ze als onderzoekster hoog aangeschreven, maar in eigen land was er tot dan toe op het gebied van de slavistiek nog niets van haar in het Nederlands gedrukt. In 1909 kwam daarin verandering en leek ze zich vanuit Sint-Petersburg meer te gaan richten op Nederland. In het tijdschrift *Onze Eeuw* publiceerde ze 'Poltawa. Eene Navonkeling' over de slag bij Poltawa in 1709 en over de gravures van Nederlandse kunstenaars waarop de eerste kaart van de stad, de strijd en de feestelijkheden na de overwinning staan afgebeeld.⁴² Vervolgens bracht ze omstreeks 1910 anoniem een brochure uit onder de titel *Een leerstoel voor Slavische filologie*.⁴³ Dit kleine boekje van 16 pagina's – zonder plaats of jaar van verschijnen – stuurde zij rond aan tal van invloedrijke Nederlanders, onder wie Abraham Kuyper. Het was haar bedoeling om zo in vooraanstaande Nederlandse kringen aandacht en steun te krijgen voor een op te richten leerstoel slavistiek in Nederland.⁴⁴

In 1909 publiceerde Van der Meulen zijn 'Hollandse zee- en scheepstermen in het Russisch', een onderwerp dat, zoals alles wat Rusland en Nederland verbond, de warme belangstelling had van Croiset van der Kop. Het recenseren van dit boek moet een kolfje naar haar hand geweest zijn en lijkt haar ook de gelegenheid te hebben geboden om haar vak kennis en deskundigheid op onderzoeksgebied te etaleren en zich zo als Nederlandse slavist te meten met een van de weinige Nederlandse slavisten van dat moment. Bovendien kon ze zich met deze recensie internationaal onder vakgenoten profileren en zich – zo nodig – verzekeren van hun steun: ze ijverde niet alleen voor een Nederlandse leerstoel slavistiek, maar ambieerde ook zelf de plaats van hoogleraar. Concrete aanwijzingen dat Croiset van der Kop zich daadwerkelijk door een dergelijk plan de campagne heeft laten leiden, heb ik op basis van in Nederland aanwezig materiaal tot nu toe niet kunnen vinden. Zeker is, dat ze met een in het Russisch geschreven verhandeling, die ze bovendien geplaatst wist te krijgen in een van de meest toonaangevende wetenschappelijke series in Petersburg, veel meer vakgenoten kon bereiken en ook bereikt heeft dan met een in het Nederlands geschreven artikel.

Het archief van Anna Croiset van der Kop, dat in Sint-Petersburg wordt bewaard en nog nauwelijks is bestudeerd, kan mogelijk nieuw licht werpen op de motieven, van waaruit ze haar kritiek op het werk van Van der Meulen heeft geschreven.

41 Ibidem 403, 404.

42 A.C. Croiset van der Kop, 'Poltawa. Eene navonkeling', *Onze Eeuw* 4 (1909) 249-260.

43 A.C. Croiset van der Kop, *Een leerstoel voor Slavische filologie* (Utrecht z. j.).

44 Van den Baar, *Croiset van der Kop* (n. 35) 14-15.

SUMMARY

Dutch nautical terms in Russian. Anna Croiset van der Kop versus Reinder van der Meulen

This article explores the controversy in the beginning of the 20th century between the Dutch slavists Anna Croiset van der Kop and Reindert van der Meulen, author of the book *De Hollandsche Zee- en Scheepstermen in het Russisch* (*Dutch Nautical Terms in Russian*).

After publication, she reacted with an undeniably negative and unusually elaborate review (72 pages!), written not in Dutch, but in Russian and published in one of the most leading, scientific series in Russia. Van der Meulen has never directly reacted to this review: in 1959 he published a supplement to his earlier work from 1909: *Nederlandse woorden in het Russisch* (*Dutch words in Russian*), not mentioning Croiset van der Kops name, nor her review. Obviously he felt hurt by her merciless criticism. The article focuses on the motives underlying her strong reaction. It will be argued that her severe criticism was not really inspired by Van der Meulen's subject, but by his failing research methods. Furthermore, it will be pointed out that this review seemed to offer her an opportunity to measure up to her Dutch colleagues and to present herself internationally as a slavist.

On the basis of the now available data it is hard to say, which motives really brought Croiset van der Kop to write her review. Investigation of her archives, preserved in St-Petersburg, and until now hardly studied, may perhaps reveal her real motives.